

Антоніна Токарська
Національний університет “Львівська політехніка”,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти
ninatokarsky@gmail.com

ФІЛОСОФІЯ КЛИМА ГАНКЕВИЧА (ДО 180-ЛІТНЬОГО ЮВІЛЕЮ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

<http://doi.org/10.23939/law2022.35.028>

© Токарська А., 2022

Зібрано не багаточисленні дослідження про українського “філософознавця”, за оцінкою Ф. Ніцше, як всебічно талановитого педагога з неабиякими філософськими, філологічними надбаннями й етнографічними знаннями, які у творчому спадку Кліма Ганкевича не обмежувалися вузькогалузевим пізнанням, а були адресовані освіченому читачеві із широким світоглядним баченням життя.

В основі статті – окрім розвідки Д. Чижевського, єдиною сучасною працею є достатньо аргументована стаття філософа І. Лисого про К. Ганкевича.

Розкрито досі невідомі біографічні дані про вченого, який, розпочавши свої дослідницькі наміри реалізовувати ще із 26-літнього віку, освоював завжди непросту і дискусійну метафілософську проблематику з метою встановлення “природи філософії, її місця в культурі та системі знання”. Його дослідження вирізняються багатством використання наукової термінології, філософських понять і образних латинських висловів без їхнього відтворення українською мовою задля відображення “кардинальних проблем українського буття”. Надійним науковим ґрунтом є констатація оперування К. Ганкевичем філософією Платона, Аристотеля, Канта, Плінія та ін. Клим Ганкевич – це забута маловивчена непересічна постать високого взірця у національній філософії кін. ХІХ – поч. ХХ ст.

Ключові слова: “філософознавець”, метафілософія, осягнення істини, філософія як рефлексія, закон єдності всесвіту, “народна філософія українців”.

Видатна історична постать у філософській науці кінця ХІХ – початку ХХ ст. репрезентована закономірно й об’єктивно разом з іншими провідниками філософії в Галичині, незважаючи на твердження наших довічних опонентів про відсутність означеної галузевої сфери науки в Україні. Один із яскравих дослідників західноукраїнського краю Клим Ганкевич (1842–1924 рр.) – багатогранний вчений: не лише філософ, “філософознавець” за визнанням Ф. Ніцше, а й філолог, педагог та етнограф “зі своїми нахилами”. З іншими галицькими правниками К. Ганкевича поєднує те, що освіту він здобував у Львівському та Віденському університетах. Саме там здібний молодий дослідник у 26-річному віці започаткував свій науковий шлях.

Аналіз дослідження проблеми. Окрім високої оцінки українця Кліма Ганкевича, яка належить німецькому філософові, психологу і класичному філологу та представникові ірраціоналізму

Фридрихові Вільгельму Ніцше, а також Дмитрові Чижевському, українському вченому-енциклопедисту, культурологу-славістові, філософові, літературознавцеві, релігієзнавцю, лінгвістові та історикові культури, філософії, літератури, беремо до уваги найновішу працю нашого сучасника, філософа з Києво-Могилянської академії Івана Лисого [5–7]. Відомі також окремі статті таких дослідників, як Баб'як П., Вакуленко В., Гуцал П., Дерев'яна М., Мазурак Я., Мірчук І., Ушкалов Л. та ін.

В “Історії української культури” (1949) згадує про нього І. Мірчук. Ім'я К. Ганкевича є серед персоналій “Української Загальної Енциклопедії” і “Енциклопедії українознавства”. Радянські дослідники-історики філософії розцінюють К. Ганкевича як ідеаліста, який виступав “проти матеріалізму з позицій старогегельянства”, за зведення завдань “філософії до примирення науки з релігією” тощо. Об'єктивно називають сфери наукових інтересів К. Ганкевича часописи, до яких він дописував, і роки його співробітництва з ними, названі деякі його праці, зокрема в УРЕ – “Історія та критика матеріалізму, яка не фігурує в новіших публікаціях” [6, с. 51].

У порівнянні рівня філософізму та різнобічності наукових зацікавлень Кліма Ганкевича з іншими філософами того часу, досліджень про нього недостатньо, а отже, національна культура й наука втрачає від того, що ця постать з його глибинною філософією є маловивченою.

Мета статті – привернути увагу до філософської проблематики та теоретичних ідей Кліма Ганкевича.

Виклад основного матеріалу. Клим Ганкевич залишив свій творчий спадок українською, польською та німецькою мовами. Це такі праці, як “Психологія” (1868); “Grundzüge der slavischen Philosophie” (1869; 1873); “Короткий нарис психології для ужитку в школах середніх” (1874); “Życie, pisma, system filozoficzny Bronisława Trentawskiego” (1871); “Katalog dokumentów odnoszących się do Fedorowiczów w archiwum okcńskim” (1890) та ін.

Ще нікому не відомий як вчений, Клим Ганкевич розпочав свою працю в молодому віці статтею “Декілька думок з філософії”, опублікованою під криптонімом “Кл. Г.”, як припускає дослідник І. Лисий, “напередодні складання ним докторату” [5, с. 54]. Із такого молодечого завзяття й інтелектуальної всеохопності у його полі зору опинилися “кардинальні проблеми буття”, якими “він займався фахово”.

Маловідомі були “перипетії розвитку філософської думки”. Оцінено філософа К. Ганкевича на етапі, коли той володів ситуацією часу і в той же час по-філософськи фахово вмів її оцінити. Це був “ситуативно-індивідуальний зріз культурно-філософського феномену, особистісні виміри філософсько-культурних процесів і актів” [5, с. 50].

Серед умов, що посприяли зростанню філософських інтенцій К. Ганкевича, було “медійне поле” Галичини – львівський часопис “Правда”, який сповідував наміри популяризації філософського знання серед освічених верств населення. Авторитет його високий. І. Франко спочатку співпрацював у журналі, а в 1884 р. редагував його, пізніше критикував “Правду” за проголошуваний “формальний націоналізм” і правонародовські “новоєрівські” позиції.

“Правда” популяризувала й філософію. І реалізувалося це у двох формах: 1) публікацією теоретичних філософських розвідок, прикладом чого може бути стаття Володислава Федоровича (сина І. Федоровича, про якого у своїх “Нарисах” писав К. Ганкевич) “Емпірична і утилітарна тенденція сучасної науки”; 2) власне популяризаторськими публікаціями, які репрезентує перший “правдинський” друк К. Ганкевича [5, с. 53].

Даючи об'єктивну оцінку стану філософсько-правового розвою в Галичині у ХІХ ст., дослідники зауважили, що “друга половина ХІХ ст. не належить до “золотих” періодів у розвитку філософської думки; це радше доба її здрібнення і приземлення – не в останню чергу через посилення позитивістського струменя (ці віяння відчуються і в міркуванні К. Ганкевича), через лінійну орієнтацію філософії на природознавство, зрештою – добу епігонства. Будучи не стільки “філософом”, як “філософознавцем”, Ганкевич належав своєму часові, а не виламаувався, як це вдавалося

декому, із ситуації доби. Це помітно навіть з його фахових інтересів (згадаємо хоч би роботу про порубіжжя філософії та математики), а ще більше з тих підходів, що їх він реалізує в своїх писаннях, як і з авторських наголосів у статті з “Правди”.

К. Ганкевич наповнює філософську площину своїм поглядом ученого. Він ілюструє добре володіння матеріалом, проникнення у філософію Платона, Аристотеля, Канта, Плінія та ін., з'ясовує поєднання філософії як “центральної науки” зі спеціальними галузями знання: нерви цих останніх сходяться в філософії, щоби відтак просвітленими повернутися на свої околиці. Філософія є рефлексією (“свідомістю”) наукового знання, а невідрефлексоване знання не просто залишається розрізненим, несистематизованим, але й безцілним (не знало б свого вищого завдання); понад те філософія спрямовує погляд дослідника на всезагальне (“закон єдності всесвіту”) і суттєве (“есенціальне”) в речах. Посилаючись на Платона, К. Ганкевич більш ніж переконливий. Зважаючи на основи з філології, природознавства, історії, юриспруденції і посилаючись на авторитет Шеллінга, Платона, Аристотеля, Плінія, Канта, Монтеск'є, К. Ганкевич акцентує на методологічній функції філософії (забезпечення переходів від одиничного до загального і, навпаки, націлювання на заглиблення пізнання в пошуки ідеї як субстанції сущого тощо), що помічає І. Лисий.

Чергова проблема, на якій К. Ганкевич зупиняє увагу читача, – взаємодія філософії та релігії. Обидві ці духовні форми черпають із того самого джерела – Одкровення: релігія – з надприродного, філософія – з оприявленого в природі та розумі людини. Розум і віра в обох цих формах взаємопроникають і взаємодоповнюють одна одну [5, 6].

Малознаними є праці естетико-мистецтвознавчого спрямування: “Про фантазію в житті та мистецтві”, “Реалізм у літературі та мистецтві і межі його здійснення”, “Літературні і філософські фрагменти”, які “обґрунтовували чи репрезентували головні засади народовського та москвофільського варіантів естетичної критики”.

Іван Лисий зосереджує свою увагу на тому, як у згаданій праці С. Вакуленко та Л. Ушкалов, в одній з ранніх робіт К. Ганкевича, – книжці “Нариси слов'янської філософії” (в німецькому оригіналі – “Grundzüge der slavischen Philosophie”) у двох виданнях в краківському 1869 року, і рязівському 1873 року, не зазначають різниці між ними: перше вийшло двома випусками з інтервалом у кілька місяців; друге видання, розширене (на титулі так і зазначено – “Zweite, vermehrte Auflage”), вийшло однією книжкою (111 с.). Не вказують видавці на те, що названа ще Д. Чижевським у списку основних філософських праць К. Ганкевича стаття “Die Volksphilosophie bei der Kleinmssen” (1881) є переробленою автором частиною його “Нарисів”, присвяченою народній філософії українців. “До речі, як стверджує наш сучасник, повернення К. Ганкевича через 8 років до порушеної в “Нарисах” теми можна вважати симптоматичним щодо його пріоритетних філософських зацікавлень” [6, с. 51].

Дослідники філософської спадщини К. Ганкевича оцінюють його як гегельянця, однак і вважають його кантіанцем, бо “Критика чистого розуму” стала початком модерного філософування її автора і в розглядуваній тут статті. Можна стверджувати про плюралізм філософської позиції К. Ганкевича, в якому простежуються плюралістичність філософії Й. Ф. Гербарта, яка, до речі, в час здобуття К. Ганкевичем філософської освіти стала офіційною університетською філософією Австрії, поєднавшись із традицією філософського реалізму, що домінувала тут до середини XIX ст. [5, с. 54].

Активна діяльність К. Ганкевича у часописі хоч і була призупинена на якийсь час, однак вже у 1875 р. повідомлено про вихід його праці “Короткий начерк психології”, а в річнику III – п'ять повідомлень про “Нариси слов'янської філософії”. “Правда” репрезентувала перший випуск “Нарисів”, (його зміст) опублікувала окремі фрагменти розділу “Про питомість духовного життя слов'ян”. У ній виразними вже на той час були виокремлені К. Ганкевичем “прикмети слов'янського філософування”. Це персоналізація Бога, увага до проблем діяльного безсмертя людини, трактування природи як творіння Божого, намагання поєднати орієнтальність з окцидентальністю тощо; нарешті – Гердерове: у духовному житті Європи слов'яни посідають місце серця, тоді як

германські народи – місце голови. У цьому кантексті пропонується кілька міркувань про “народну вдачу” (менталітет) слов’ян. Втім К. Ганкевич підсумовує, що слов’яни не сказали ще свого слова у філософії [5, с. 56].

У часописі був представлений К. Ганкевичем другий випуск “Нарисів”, а в ньому – розділ про українську філософію. Через 8 чисел повідомлено про вихід із друку цього випуску. Було прореферовано зміст зазначеного розділу. У наступному числі знаходимо докази того, що про К. Ганкевича знали чеські, польські та сербські інтелектуали.

Філософсько-правова скерованість ідей, які визрівали з представників інтелектуальних сил Галичини, виростала із архетипів народного світогляду, продовжувала духовну традицію, що виформувана була ще в культурі Київської Русі, розвинена Г. Сковородою, П. Юркевичем, І. Франком, М. Драгомановим та ін.

Не можна перебільшити роль К. Ганкевича як філософа, як не можна і применшити його внеску у тодішню філософську науку. Вона не була примітивно пристосованою до читацької аудиторії, оскільки, звісно, на той час не була такою розвиненою, як, наприклад, математика. К. Ганкевич робить філософську науку дохідливою, переконливою, образною і цікавою.

Він стверджує, що “здатністю до філософського заглиблення у світ і навіть відповідною психологічною спонукою володіє кожна людина, але крутизна, стрімкість стежки до “найвищої правди”, небезпечність сходження нею залишає абсолютну більшість людей біля її початку. Для того, щоби з вершини цієї стежки відкрився чудовий вид на країну думки, потрібні не лише сили (передовсім інтелектуальні) і бажання, а й неабиякі моральні якості, очищення свого духу від того баласту, що невмолимо тягне донизу (сократівська модель філософування, чи не так?). Коли ж черговий Ікар склеїть для себе крила з пустих фраз і суб’єктивних суджень, то – замість відкриття Ельдорадо правди, краси і добра – падає у мертво море непослідовності і безглуздя” [6, с. 54].

“К. Ганкевич зосереджує увагу перш за все на підходах до проблеми людини. Релігія, християнство ставить ці питання в практично-моральній площині, філософія – у теоретичній; вони взаємодоповнювальні” [URL: <https://www.shron1.chtyvo.org.ua>].

Висновки. Назагал людина як центральна постать філософських міркувань займає провідне місце як у Григорія Сковороди, так і в Кліма Ганкевича. Дослідник Іван Лисий найбільш аргументовано доводить всебічність філософських поглядів філософознавця, який добре знав філософію народного життя. Однак він не був вузькогалузевим ученим. Його професійні інтереси сягали кількох гуманітарних наук – психології, філософії, етнографії, лінгвістики.

Тобто в особі молодого філософа Кліма Ганкевича ми маємо в національній культурі виразну особистість європейського рівня – освіченого мислителя, цікавого дослідника, що підтверджує наявність у XIX ст. ознак добре позиціонованої гуманітарної науки, а також постаті вченого, якому цьогоріч виповнюється 180 років від дня його народження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баб’як П. Ганкевич Климентій. *Українська журналістика в іменах*. Львів, 1997. Вип. 4.
2. Баб’як П. *Енциклопедія сучасної України*. К., 2006. Т. 5. С. 374.
3. Блум Г. *Західний канон: книги на тлі епох*. К. : Факт, 2007. 720 с.
4. *Енциклопедія Українознавства* : в 11-ти т. Львів; Нью-Йорк, 1963. Т. 3, 7.
5. Лисий І. Я. З філософського життя Галичини 60-х років XIX ст. (невідомі публікації К. Г. Ганкевича). *Наукові записки*. 2000. Т. 18. Спеціальний випуск. С. 59–62. URL : <https://www.shron1.chtyvo.org.ua>.
6. Лисий І. *Філософська і мистецька культура*. К. : Києво-Могилянська академія, 2013. 283 с.
7. Лисий І. Я. Національна філософія – ідеологема чи метафілософський концепт. *Філософські обрії*. 2017. № 37. С. 10–20.
8. Огородник І. В., Огородник В. В. *Історія філософської думки в Україні. Курс лекцій* : навч. посіб. К. : Вища школа; Т-во “Знання”; КОО, 1999. 543 с.
9. *Після філософії: кінець чи трансформація?* К. : Четверта хвиля, 2000. 431 с.

10. Рікер П. Історія та істина. К. : ВД “КМ Academia”; УВ “Пульсари”, 2001. 393 с.
11. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. К., 1992. 230 с.

REFERENCES

1. Babiak, P. (1997). Hankevich Klimenty. Ukrainian journalism in names. Lviv. Iss. 4.
2. Babiak, P. (2006). Encyclopedia of modern Ukraine. K. Vol. 5. K. : Fact, 2007. 720 p.
4. Encyclopedia of Ukrainian Studies: In 11 volumes (1963). Lviv; Nyu York. Vol. 3, 7.
5. Lysy, I. Ya. (2000). (KG Hankevich's unknown publication). Proceedings. Volume 18. Special issue. P. 59–62. URL : <https://www.shron1.chtyvo.org.ua..>
6. Lysy, I. (2013). Philosophical and artistic culture. K. : Kyiv-Mohyla Academy. 283 p.
7. Lysy, I. Ya. (2017). National philosophy – an ideology or metaphysical concept. Philosophical horizons. No. 37. P. 10–20.
8. Ogorodnik, I. V., Ogorodnik, V. V. (1999). History of philosophical thought in Ukraine. Lecture Course: Educ. a manual. K. : Higher School; Knowledge; Koo. 543 p.
9. After philosophy: end or transformation? (2000). K. : Fourth Wave. 431 p.
10. Ricker, P. (2001). History and Truth. K. : VD “КМ Academia”; Pulsors. 393 p.
11. Chizhevsky, D. (1992). Essays on the History of Philosophy in Ukraine. K. 230 p.

Дата надходження: 01.07.2022 р.

Antonina Tokarska

Lviv Polytechnic National University,

Doctor of Law, Professor,

Professor of the Department of Theory of Law and Constitutionalism

Educational and Scientific Institute of Law, Psychology and Innovative Education

ninatokarsky@gmail.com

THE PHILOSOPHY OF KLYM HANKEVYCH (TO THE 180TH ANNIVERSARY FROM THE DAY OF BIRTH)

The article collects not numerous studies on the Ukrainian “philosopher”, according to F. Nietzsche, as a comprehensively talented teacher with extraordinary philosophical, philological heritage and ethnographic knowledge, which in the creative heritage a wide worldview vision of life. At the heart of the article – in addition to the intelligence of D. Chizhevsky, the only modern work is a sufficiently reasoned article of the philosopher I. Lysy about K. Hankevich.

The biographical data on the scientist, who, having begun his research intentions to realize from the age of 26, has always mastered the difficult and debatable metaphysical issues in order to establish “the nature of philosophy, its place in culture and knowledge system”, have not been known. His research is distinguished by the richness of the use of scientific terminology, philosophical concepts and figurative Latin statements without their reproduction in Ukrainian to reflect the “cardinal problems of Ukrainian being”.

The reliable scientific ground is the statement of the operation of K. Hankevich by the philosophy of Plato, Aristotle, Kant, Pliny, etc. Klim Gankevich is a forgotten little – studied extraordinary figure of a high model in the national philosophy of K. XIX – beginning. XX century.

Key words: “philosopher”, metaphysics, comprehension of truth, philosophy as a reflection, the law of unity of the universe, “folk philosophy of Ukrainians”.